MILLATLARARO TOTUVLIK VA XALQLAR DO‘STLIGINING MILLIY VA MA’NAVIY QADRIYATLAR BILAN UYG‘UNLIGI VA BARQARORLIKKA TA’SIRI

Isaxova Shaxlo Muxtarovna
Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti
Umirzaqov Abduvosit Rustam o‘g‘li
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada globallashuv sharoitida millatlararo, munosabatlar va qadriyatlar tizimining transformatsiyasi tahlil qilinadi. Unda global jarayonlar ta’sirida qadriyatlar yo‘qolmay, balki yangicha mazmun kasb etib, zamonaviy ijtimoiy muhitga moslashishi yoritilgan. Shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi, madaniyatlararo muloqot, raqamli texnologiyalar ta’siri hamda identitetlarning ko‘p qirraliligi masalalari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: globallashuv, millatlararo munosabatlar, qadriyatlar transformatsiyasi, madaniyatlararo muloqot, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, identitet, raqamli texnologiyalar, madaniy xilma-xillik, ijtimoiy jarayonlar.

Hozirgi davr jamiyat taraqqiyoti globalizatsiya jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ushbu jarayon ijtimoiy hayotning barcha sohalariga, jumladan, millatlararo munosabatlar va qadriyatlar tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Global o‘zgarishlar natijasida millatlararo munosabatlar an’anaviy hududiy va milliy chegaralar doirasidan chiqib, transmilliy muloqot, madaniy almashinuv hamda keng ko‘lamli axborot oqimlari ta’sirida shakllanayotgan murakkab ijtimoiy hodisaga aylanmoqda. Shu jarayonda qadriyatlar tizimi ham mazmunan va funksional jihatdan yangilanib, zamonaviy sharoitga moslashmoqda.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, globalizatsiya sharoitida yuz berayotgan qadriyatlar o‘zgarishi ularning yemirilishi yoki yo‘qolishi bilan emas, balki qayta talqin qilinishi va yangi ijtimoiy vazifalarni bajarishga moslashuvi bilan tavsiflanadi. Ya’ni qadriyatlar zamonaviy global muhitda yangi mazmun kasb etib, millatlararo munosabatlarning normativ asosiga aylana boshlaydi.

Globalizatsiya sharoitida millatlararo munosabatlar endilikda faqat davlatlararo aloqalar yoki tarixiy-madaniy yaqinlik bilan belgilanmaydi. “Migratsiya jarayonlarining kuchayishi, raqamli kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi hamda global mehnat bozorining shakllanishi turli millat vakillarining kundalik ijtimoiy muloqotini jadallashtirib, millatlararo munosabatlarni doimiy va ko‘p darajali jarayonga aylantirmoqda”[1]. Natijada bu munosabatlar mahalliy tajriba bilan cheklanmay, global kontekstda shakllanmoqda. Mazkur holat zamonaviy ijtimoiy nazariyalarda makon va vaqt omillarining o‘zaro yaqinlashuvi bilan izohlanadi. “Qaysi davlatga borishidan qat’i nazar, o‘sha davlatning qonunlariga rioya qilish, migratsiya qonun-qoidalarini buzmaslik, hattoki bu yerning urf-odatlari, dini va madaniyatini hurmat qilishi”[2] turli millat vakillarining kundalik ijtimoiy va mehnat muloqotida muhim sanaladi. Globalizatsiya ijtimoiy munosabatlarning hududiy chegaralardan chiqib ketishiga olib kelib, milliy jamiyatlarning ichki tuzilmasiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu jihatdan qaralganda, millatlararo munosabatlar endilikda mahalliy madaniyatlar bilan bir qatorda global ijtimoiy maydon ta’sirida qayta shakllanayotgan murakkab tizim sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Global sharoitda qadriyatlar transformatsiyasi bir nechta asosiy yo‘nalishlarda kuzatiladi. Avvalo, inson huquqlari, tenglik, adolat va bag‘rikenglik kabi umuminsoniy qadriyatlar millatlararo munosabatlarning muhim normativ mezoniga aylanmoqda. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar ham global madaniy oqimlar ta’sirida yangicha mazmun kasb etib, o‘zining an’anaviy shakllarini zamonaviy talqinlar bilan boyitmoqda. Bu jarayon milliy qadriyatlarning yo‘qolishiga emas, balki ularning zamon talablariga mos ravishda qayta shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Madaniyatshunoslik doirasidagi tadqiqotlarda ushbu jarayon global va mahalliy omillarning o‘zaro uyg‘unlashuvi sifatida talqin etiladi. Ya’ni global qadriyatlar milliy qadriyatlarni siqib chiqarmaydi, balki ular bilan sintezlashgan holda rivojlanadi. Shu sababli globalizatsiya milliy madaniyat va qadriyatlar tizimi uchun tahdid emas, balki ularni yangi ijtimoiy sharoitga moslashtiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Raqamli texnologiyalar va global axborot makoni qadriyatlar transformatsiyasining eng faol omillaridan biri hisoblanadi. “Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali turli madaniyatlar va qadriyatlarning tezkor almashuvi ta’minlanib, millatlararo munosabatlar bevosita va interaktiv tus kasb etmoqda”[3]. Shu bilan birga, bu holat qadriyatlar xilma-xilligini kuchaytirib, an’anaviy normativ tizimlar oldida muayyan muammolar va chaqiriqlarni yuzaga keltirmoqda. Natijada qadriyatlar yanada moslashuvchan va dinamik xarakterga ega bo‘lib bormoqda.

Globalizatsiya jarayoni qadriyatlar uyg‘unligini kuchaytirish bilan bir qatorda, madaniy ziddiyatlar ehtimolini ham oshiradi. Milliy qadriyatlarni mutlaqlashtirish madaniy yopiqlikka olib kelishi mumkin bo‘lsa, global qadriyatlarni mutlaq ustuvor deb bilish milliy o‘zlikning susayishiga sabab bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Shu bois zamonaviy ilmiy yondashuvlarda qadriyatlar transformatsiyasi muvozanatli, izchil va boshqariladigan jarayon sifatida baholanadi.

Xalqaro miqyosda mazkur muammolarni hal etishda madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Madaniy xilma-xillikni asrash va bag‘rikenglikni mustahkamlashga qaratilgan yondashuvlar globalizatsiya sharoitida millatlararo munosabatlarni barqarorlashtirishga xizmat qilmoqda. Globalizatsiya sharoitida millatlararo munosabatlar va qadriyatlar tizimi chuqur va ko‘p qirrali transformatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda. Ushbu jarayon milliy qadriyatlarning yo‘qolishi bilan emas, balki ularning umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan holda qayta talqin qilinishi bilan tavsiflanadi. Natijada millatlararo munosabatlar global va madaniyatlararo muloqotga asoslangan yangi sifat bosqichiga ko‘tarilib, jamiyat barqarorligi va millatlararo totuvlikni ta’minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Globalizatsiya jarayonlari zamonaviy jamiyatda ijtimoiy va madaniy identitetlarning ko‘p qirrali tus olishiga olib kelmoqda. “Bugungi sharoitda shaxsning o‘zini anglash jarayoni endi faqat bitta identitet bilan cheklanmaydi, balki milliy, fuqaroviy, diniy, professional va hatto transmilliy identitetlarning o‘zaro kesishuvi asosida shakllanmoqda. Bunday holat millatlararo munosabatlarni soddalashtirish o‘rniga, ularni yanada murakkab, ko‘p qatlamli va dinamik jarayonga aylantirmoqda”[4]. Natijada millatlararo munosabatlar an’anaviy “bir millat – boshqa millat” sxemasi doirasidan chiqib, kesishuvchi va o‘zaro bog‘liq identitetlar makonida shakllanmoqda.

Mazkur jarayon ijtimoiy nazariyalarda ko‘p darajali identifikatsiya hodisasi orqali izohlanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, milliy qadriyatlar shaxs ijtimoiy o‘zligini belgilovchi yagona mezon sifatida emas, balki boshqa identifikatsion omillar bilan bir qatorda amal qiladi. Shu sababli zamonaviy jamiyatda millatlararo munosabatlar moslashuvchanlik, bag‘rikenglik va samarali muloqot kompetensiyasini talab qiluvchi ijtimoiy munosabatlar tizimi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Globalizatsiya sharoitida qadriyatlar transformatsiyasi faqat madaniy yoki axloqiy soha bilan chegaralanib qolmay, balki normativ-huquqiy tizimlar orqali ham amalga oshmoqda. Xalqaro huquq normalari, inson huquqlari bo‘yicha umumjahon standartlari hamda transmilliy institutlar millatlararo munosabatlar uchun umumiy me’yoriy asoslarni shakllantirmoqda. Bu esa milliy qadriyatlarning xalqaro huquqiy tamoyillar bilan muvofiqlashuvini taqozo etadi.

Mazkur jarayon milliy suverenitet va global normativ tizimlar o‘rtasidagi muvozanat masalasini dolzarb muammoga aylantirmoqda. Agar milliy qadriyatlar xalqaro axloqiy va huquqiy me’yorlar bilan uyg‘unlashtirilsa, millatlararo munosabatlar huquqiy va ijtimoiy jihatdan barqaror rivojlanadi. Aksincha, bu uyg‘unlik ta’minlanmagan sharoitda normativ kolliziyalar, madaniy qarama-qarshiliklar va ijtimoiy ziddiyatlar yuzaga kelishi mumkin. Shu bois zamonaviy ilmiy yondashuvlarda qadriyatlar transformatsiyasi tasodifiy jarayon emas, balki boshqariladigan va refleksiv xarakterga ega ijtimoiy hodisa sifatida baholanadi.

Globalizatsiya jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan salbiy holatlardan biri madaniy assimilyatsiya xavfi bilan bog‘liqdir. Global ommaviy madaniyatning kuchayishi ayrim milliy va etnik guruhlarning an’anaviy qadriyatlarini siqib chiqarish ehtimolini oshiradi. Bu esa millatlararo

munosabatlarda tengsizlik hissining kuchayishiga, ijtimoiy norozilik va madaniy qarshiliklarning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin.

“Madaniyatshunoslik tadqiqotlarida ushbu holat madaniy gomonlashuv jarayoni sifatida tavsiflanadi”[5]. Bunday sharoitda milliy qadriyatlarni himoya qilish yopiq va radikal millatchilik yo‘li bilan emas, balki madaniy xilma-xillikni tan oluvchi, ochiq va inklyuziv siyosat orqali amalga oshirilishi lozim. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, milliy qadriyatlarning transformatsiyasi ularning yo‘qolishi emas, balki yangi ijtimoiy sharoitga moslashgan holda yashab qolishi jarayonidir.

Globalizatsiya sharoitida qadriyatlar transformatsiyasini muvozanatli boshqarishda ta’lim tizimi va madaniyat siyosati muhim o‘rin tutadi. Ta’lim jarayoni orqali shaxsda milliy o‘zlikni anglash bilan bir qatorda global fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish imkoniyati mavjud. Bu esa millatlararo munosabatlarda murosaga tayyorlik, ochiqlik va o‘zaro hurmatni ta’minlaydi.

Zamonaviy pedagogik va sotsiologik tadqiqotlarda madaniyatlararo kompetensiya global jamiyatning muhim ijtimoiy resurslaridan biri sifatida talqin qilinmoqda. Ushbu kompetensiya qadriyatlar xilma-xilligini anglash, madaniy farqlarni tan olish va konstruktiv muloqotni yo‘lga qo‘yish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Natijada millatlararo munosabatlar qarama-qarshilik maydoni emas, balki hamkorlik va o‘zaro boyish imkoniyatiga ega bo‘lgan ijtimoiy makonga aylanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, globalizatsiya sharoitida millatlararo munosabatlar va qadriyatlar transformatsiyasi murakkab, ko‘p darajali va ichki ziddiyatlarga boy jarayon sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu jarayonning barqaror kechishi milliy qadriyatlarning global axloqiy-me’yoriy tizimlar bilan uyg‘un rivojlanishiga, madaniy xilma-xillikning esa jamiyatning muhim strategik boyligi sifatida e’tirof etilishiga bog‘liqdir. Aynan shunday yondashuvgina global jamiyat sharoitida barqaror va konstruktiv millatlararo munosabatlarni ta’minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. – London: Sage Publications, 1992. – B. 173.
2. Shahlo I. MIGRATSIYA-AQLLARNING SIZIB CHIQIB KETISHI VA AQLLARNING QAYTISHI JARAYONI (MI) //Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 18-20.
3. Castells M. The Rise of the Network Society. – 2-nashr. – Oxford:Wiley-Blackwell, 2010. – B. 406
4. Tomlinson J. Cultural Globalization. – London: Sage Publications, 1999. – B. 84.
5. Appadurai A. Modernity at Large. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996. – B. 28.